

Közműves ivóvízellátás kiépítése és működési-finanszírozási módjai a történelmi Magyarországon – Mire tanít a történelem?

Bethlendi András BME GTK phd hallgató, Füstös András BDL Kft.

A fejlett társadalmak működésének nélkülözhetetlen eleme a vezetékes vízellátás kialakítása, tervszerű vízgazdálkodás megteremtése. A mai modern Magyarországon fontos kérdés egyrészt a víziközmű-szolgáltatás fejlesztése és bővítése, de ugyanolyan lényeges szempont a meglévő és a közeljövőben építendő közműrendszerek finanszírozhatósága.

A következő öt-tíz évben a víziközmű-ágazat óriási fejlődés előtt áll mind mennyiségi, folyóméterben mérve, mind minőségi, szennyvíz-kibocsátási, illetve ivóvíz-minőségi paraméterekben mérve. A fejlesztési és beruházási összeg nagyság összességében az 1000 milliárd forintot is meghaladhatja. Ez az összeg csak a Víz-Keretirányelvben vállalt kötelezettségeink teljesítésére szolgál, nem tartalmazza a támogatható körből kimaradó települések jogosan felmerülő igényeit.

Az előbbieket ellenére a fejlesztési és rekonstrukciós szükséglet finanszírozása csak részben megoldott! Ugyanis az Európai Unió csak fejlesztésre nyújt támogatást, és ezt is csak a települések egy részének, nagyon szigorú feltételek mellett. A hitelintézetek az önkormányzatok számára az önrészek biztosítására szolgáló hiteleket nyújtják. Az uniós támogatás csak a 2000 lakosegyenérték feletti és érzékeny területen lévő települések esetében jelent finanszírozási lehetőséget. Az előbbinél kisebb települések számára az uniós támogatások nem érhetőek el. A helyzet megoldását egy intenzívebb állami és önkormányzati szerepvállalás mellett egy nagyobb mértékű banki finanszírozás feltételeinek megteremtése szolgálhatja. Az előbbi a vízközművek megfelelő értékelése és a jelenlegi befektetői szemlélet megváltozása is nagyban segíthetné.

A hazai finanszírozók jelenleg nem ismerik el kellőképpen a közműves beruházások finanszírozásának létjogosultságát, elsősorban elégtelen fedezetek miatt (korlátozottan forgalomképes közművagyon helyzetére utalva), és a korlátozott hosszú lejáratú refinanszírozási lehetőségek következtében.

Jelen cikk arra vállalkozik, hogy a víziközmű-ágazat területén a múlt történelméből merítve adjon fogódzót a jelen finanszírozási feltételeinek javítására. A XIX–XX. század fordulójára a dinamikus fejlődés következtében a magyarországi vízellátás és csatornázás első fénypontját jelentette a vízközmű-szolgáltatás kiépülését tekintve. Röviden áttekintjük az előbbi fejlődés meghatározó tényezőit: állami és önkormányzati szerepvállalást, jogszabályi környezetet, és részletesebben bemutatjuk a finanszírozási rendszerét. A cikk egyben ízelítőt kíván adni egy készülő könyvnek, mely a hazai vízszabályozás és közműves ivóvízellátás kiépítése, illetve működési-finanszírozási módjainak áttekintését célozza meg. Részletesen bemutatva a korabeli finanszírozási módokat, illetve ezek tárgyi emlékeit, többek között a fennmaradt történelmi értékpapírokat.

■ Hatósági háttér kialakítása

A közműves vízellátás kiépítésének technikai feltételei már a XVII–XVIII. század folyamán létrejöttek, és széles körben elterjedtek elsősorban az iparosodó nyugat-európai városokban. Magyarországon a későbbi iparosodás következtében ez a folyamat csak a XIX. század második felében, inkább annak a végén indult meg. Az iparosodás nemcsak az ipartelepek vízellátását kívánta meg, hanem az egyre növekvő városi lakosság egészséges ivóvízzel való ellátását is szükségessé tette. Az 1860-as évek-

ben jelentek meg a nagyobb városokban az első vízművek (lásd például 1862 – Szeged, 1868 – Budapest).

A XIX. század végén kialakult egységes hatósági rendszer, mely nagymértékben előmozdította a közműves vízellátás kialakulását. Az 1879-ben a Földművelésügyi Minisztérium keretében életre hívott kultúrmérnöki intézmény a kisebb vízellátási feladatokról, azok tervezéséért és építéséért felelt. Majd 1890-ben létrejött szintén a Földművelésügyi Minisztérium irányítása alatt lévő Közegészségügyi Mérnöki Osztály (későbbi Országos Vízépítési Igazgatósága, OVI), mely a nagyobb városok vízellátásával foglalkozott. Az OVI közreműködésével többek között a pécsi, miskolci, soproni és győri vízművek épültek ebben az időszakban.

1898 végéig a történelmi Magyarországon 49 városban és 166 községben épült vízvezeték, az ország akkori lakosságának közel 10%-a jutott vezetékes vízhez. Az ellátásba bekapcsolták aránya az első világháború végéig tovább növekedett.

Az első világháborúval lezárult hazánkban a közműves vízellátás kiépítésének első és különösen a századforduló éveiben nagyon intenzív fejlődésének időszaka. A trianoni békével nemcsak a közigazgatás szerkezete, a hatósági intézkedések meghatározó szerepe, hanem a gazdasági viszonyok is negatív irányba változtak.

Az infrastruktúra, ezen belül a vízművek fejlesztése a 1920-as évek közepén csak lassan indult meg. A gazdaságilag megropant ország számára a közműfejlesztés csak a külföldi kölcsönök felvétele útján volt lehetséges (lásd Speyer-kölcsönök). A váci vízmű 1928-ban történt üzembe helyezését követően, a 30-as években a Balaton környéki települések közműves ellátása kapott hangsúlyt. Majd az 1950-es évekig új városi vízmű nem épült.

A vízellátás központi irányítása 1935-ben az Iparügyi Minisztérium hatáskörébe került, addigra a vízellátás, víziközmű-szolgáltatás szervezete és a vízügyi szolgálat elszakadt egymástól.

Az 1938-ban rendezett Országos Ivóvízellátási Nagygyűlésen a szakemberek rámutattak Magyarország közműszolgáltatási hiányosságaira mind műszaki, mind gazdasági területen, hiányolták többek között az egységes irányító hatóság meglétét.

■ Vegyes működési és tulajdonosi forma

Mind működési, mind tulajdonosi forma szempontjából többféle jellemezte a vizsgált időszakot. Leggyakoribb működési forma a részvénytársasági volt. Általában maga a város, illetve község vagy lakóik váltak a helyi vízművek tulajdonosává, így tartották „helyi kézben” az ivóvízellátást. Például Győrött a helyi polgárság ellenállása miatt nem adták „idegennek” a koncessziót, hanem a létrejövő Győri Vízvezetéki Részvénytársaság első részvényesei a polgármester, illetve neves városi polgárok voltak. A szövetkezeti és társulati formára is találunk példát a II. világháborút megelőzően, melyek szintén helyi kezdeményezésre jöttek létre. Vízműszövetkezetre példaként hozhatjuk

1. kép. Ister Magyar Vízüm Rt., 1912. május, 400 K

a balatonboglári és a rákosligeti vízműveket. 1925-ben Túrkevény létrejött közcélú vízmű volt az első társulati formában épült és üzemeltetett vízmű hazánkban. Hévíz vízművét is társulat építette 1934-36 között. **(1. kép)**

Tulajdonforma tekintetében a leggyakoribb a közösségi (városi, községi) volt. Emellett találunk több magánvízműcéget is. A magáncégek jellegzetes részét képezik a bányák, gőzmalmok, melyek melléktermékeiként végeztek közüzemi vízszolgáltatást (Salgó-Tarjáni Kőszénbánya Rt., Magyar Általános Kőszénbánya Rt., Rimamurány-Salgó-Tarjáni Vasmű Rt.). A II. világháborút megelőző időszakban csak egy állami tulajdonban és kezelésben működő vízműről tudunk: Wekerle-lakótelep részére az Államkincstár által finanszírozott és fenntartott vízmű (1919-ben helyezték üzembe). Ez a vízmű a Budapest és Kispeszt között létesített lakótelepen kívül Kispeszt, Pestszenterzsébet, később Csepel, Soroksár és Pestszentlőrinc lakossága számára biztosította a közműves vízellátást. Sajátos, apátsági tulajdonban volt Tihany község első vízműve.

■ Kiszámíthatóság a helyi szabályozásban

Mivel a vízművek többsége közösségi tulajdonban állt, a szabályokat hatóságok tartalmazták. Akkoriban korszerűnek számító rendeletekben részletesen meghatározták a vízszolgáltatásokkal fellépő jogi, gazdasági és műszaki problémákat, a vízhasználatot, a vízmű kezelését, oltalmát és felügyeletét.

A szabályrendelet nagyon lényeges része volt a pénzügyi megalapozottság biztosítása, melynek legfontosabb eleme a megfelelő díjszabályzat kidolgozása és jóváhagyása volt, hiszen a vízművek megépítését általában bankhitelből finanszírozták. Az éves törlesztés összege a kölcsön összegétől, kamatozástól és futamidejétől függött, melyet az üzemeltetés költségeivel együtt a vízdíjbevételekből kellett fedezni.

A közösségi tulajdonú vízművek esetében a bevétel biztosítása érdekében a szabályrendeletben kötelezték a vezeték mentén lévő ingatlantulajdonosokat a víz bevezetésére, ezzel együtt a lakó- és mellék-helyiségek alapján kivetett általánvízdíj megfizetésére. Nemcsak a házi bekötéssel ellátott tulajdonosok szá-

mára volt kötelező a vízdíjfizetés, hanem a vezetékkel nem rendelkező utcák háztulajdonosait is kötelezte az előbbiekhöz képest csökkentett összegű átalány. A közfelfolyók 250 méteres körzetében ellátottnak tekintették a lakókat, és vízdíjfizetésre kötelezték őket. Az előbbi erősítette az 1913. évi vízügyi törvény, mely kimondta a vezetékves vízhasználat elsőbbségét más egyéb vízhasználattal szemben.

■ Piaci alapon hosszú lejáratú források

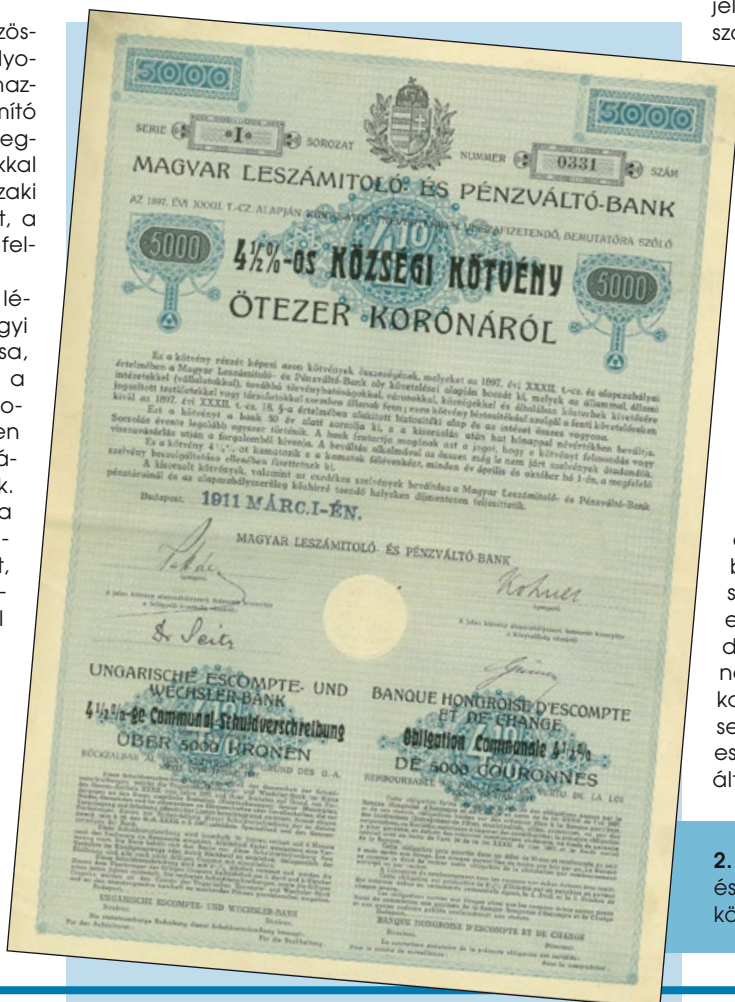
Az építési költségek nagyon jelentősnek számítottak, melyek gyakran meghaladták a helyi tőkebevonási és hitelfelvételi képességet. Az építés megkezdéséhez minimális tőke előteremtése mellett általában hosszú lejáratú bankhitelre is támaszkodtak a vízműcégek. A helyi közgyűlések előrelátó állásfoglalására és tervezésére volt szükség a hitel igénybevételehez. A XIX. század második felében a hatóságok erőteljes technikai és szakmai támogatása mellett a

vízügyi fejlesztéseikhez szükséges hosszú lejáratú pénzügyi források piaci alapokon teremtődtek meg.

A francia Crédit Foncier de France pénzintézet az 1860-as években újfajta kötvényekkel jelent meg a pénzpiacon. A záloglevelek mintájára kibocsátott törlesztéses kölcsönkötvények (magyar elnevezése községi kötvények) nem ingatlanokra nyújtott jelzáloghitelk refinanszírozására

szolgáltak, hanem városoknak és községeknek nyújtott kölcsönök alapján kerültek kibocsátásra. **(2. kép)**

Magyarországon az 1860-as évektől a jelzáloghitel, illetve jelzáloglevél-piac fejlődésével kialakult a hosszú lejáratú banki hitelek piaca, melyet a XIX. század végén követett a hasonló tulajdonsággal bíró községi finanszírozás és kötvények létrejötte. Az első községi kötvényt a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank bocsátotta ki 1887-ben, 50,5 évre, 4,5% fix kamatozással. A kötvényt bevezették a pesti tőzsde mellett az amszterdami és bécsi tőzsdékre is. A későbbiekben a záloglevelekhez hasonló módon a kibocsátások egyre jelentős hányadát külföldi befektetők jegyezték le, azaz nemzetközi pénzpiaci forrásokat vontak be a hazai fejlesztésekhez. A külföldi kibocsátások esetén a hazai pénzintézetek általában jó nevű nemzetközi

2. kép. Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank községi kötvénye, 1911. 03. 01. 5000 K

3. kép. Pesti Magyar Kereskedelmi Bank községi kötvénye, 500 angol font

pénzintézetekkel hoztak létre kibocsátási szindikátust.

A vízügyi fejlesztések az esetek döntő részében a községi kötvényekből valósultak meg. Ezek alapján a korabeli bankok igen hosszú lejáratú, akár 50 éves futamidejű, és nagy összegű hitelt is hajlandóak voltak adni egyes jelzálog vagy azzal megegyező fedezetek (például egy város teljes vagyona, jövedelme) esetén.

A községi kötvények vásárlását az állam a pénzügyi szabályozás és adózás útján is bátorította. 1897-től a községi kötvényből származó jövedelem adómentessé vált. Az előbbi mellett növelték a kötvényvásárlók biztonságát azáltal, hogy kötelezték a kibocsátó pénzintézeteket, hogy a kibocsátott kötvények külön biztosítására biztosítéki alapot képezzenek.

1901-ben a kötvények futamideje már 60 évre nőtt, míg kamatozása 4%-ra csökkent. Később 75 éves futamidőre is bocsátottak ki községi kötvényt. A századforduló után jelentkező dekonjunkúra elérte a községi kötvénypiacot, az árfolyamok csökkentek, a hozamok pedig nőttek.

Az első világháborút követően a megváltozott gazdasági környezetben a jelzáloglevelek és községi kötvények futamideje lerövidült 10–40 évre, névleges kamatozásuk magasabb lett, 7–7,5%.

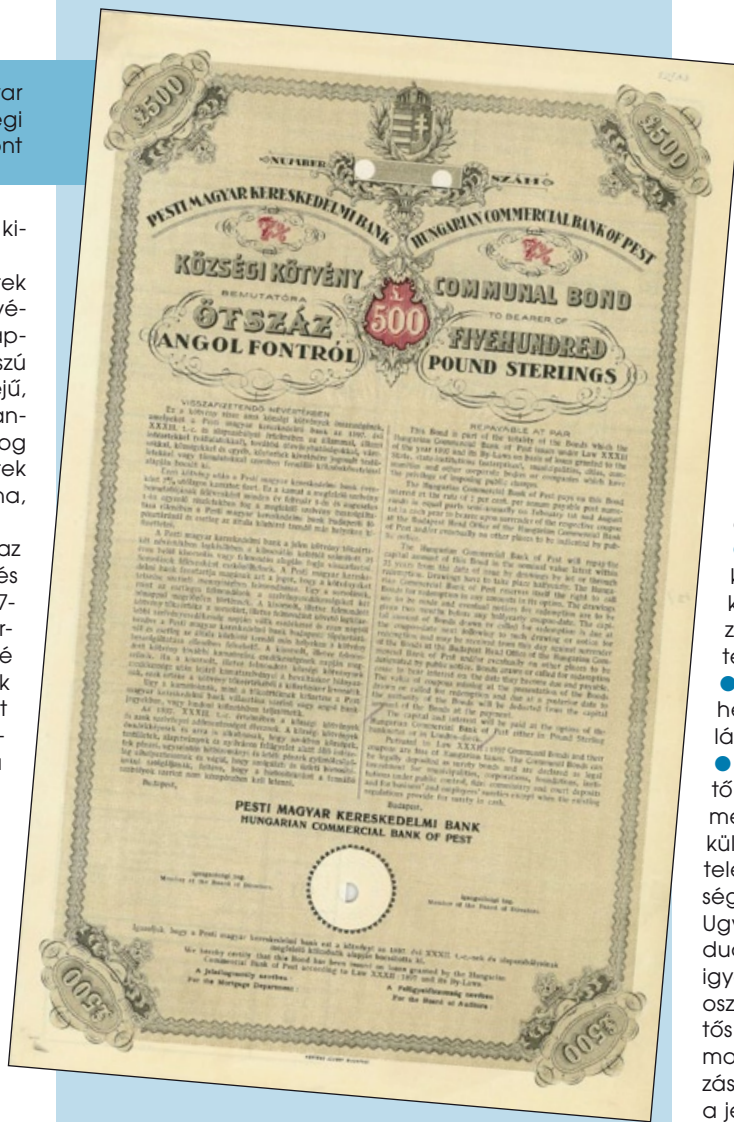
Az új hazai fizetőeszköz, a pengő létrejötte után, a 20-as évek második felében a devizában denominált községi kötvénykibocsátások voltak a jellemzőek az új pénznemmel kapcsolatos bizonytalanság következtében. A külföldi befektetők aránya tovább növekedett a finanszírozáson belül.

Az első községi devizakötvény-kibocsátást, az ún. Speyer-kölcsönök felvételét, az 1925. évi XII. tc. engedélyezte a vidéki városoknak, mely 88 millió pengő (később 128 millió) névértékben vált hozzáférhetővé. A Speyer and Company New York-i bankház által szervezett és átvett kötvényeket 7,5%-os kamattal, 20 éves futamidőre bocsátották ki.

1926 őszén került sor a második Speyer kötvénykibocsátásra. Ez már valamivel kedvezőbb feltételekkel történt: 7%-os kamattal és szintén 20 éves futamidőre.

A kötvényeket a New York-i tőzsdére is bevezették. A „Speyer bankház kölcsönnei” néven ismert hitelek számos városban (Pécs, Szeged, Pápa, Eger, Gyöngyös, Szekszárd, Vác stb.) teremtették meg a vízműfejlesztések finanszírozási hátterét. Valójában a bankház „csak” megszervezte az értékpapír-kibocsátást, közvetítette a potenciális nemzetközi befektetők felé, a városokat végső soron a nemzetközi tőkepiac lekülönböző szereplői finanszírozták meg.

A nagy gazdasági világválság kirobbanását követően a külföldi kötvénykibocsátások gyakorlatilag megszűntek. Hazánkban a 30-as években mind a infrastrukturális hitelezés, mind az ezt refinanszírozó értékpapír-állomány csökkenni kezdett a gyenge és bizonytalan hazai és nemzetközi gazdasági helyzet, illetve a pénzügyi életben eszközölt erőteljes állami beavatkozás következményeként. (3. kép)

■ Összefoglaló

A közműépítés pénzügyi története megmutatja számunkra, hogy a magyarországi fejlesztések csakis egy prosperáló, fejlődő gazdaságban valósulnak meg, ahol harmadik szereplőként – állam és az önkormányzatok mellett – hatékony pénzügyi közvetítőrendszer áll rendelkezésre.

Összefoglalva a tanulságokat, az alábbi tényezők esetén valósíthatóak meg magyarországi közműfejlesztési elképzelések:

- Központi kormányzat hatékony hatósági és szabályozási keretrendszere, mely ösztönzően hat a beruházások megtervezésére és finanszírozására.

- Támogató helyi szabályozás, helyi szinten hosszú távú előrelátás.

- Fejlett és hatékony pénz- és tőkepiaci közvetítő rendszer, mely lehetővé teszi magyarországi külföldi forrásbevonást az elégtelen hazai finanszírozási lehetőségek miatt.

Ugyanúgy, mint napjainkban, a dualizmus idején is Magyarország igyekezett felzárkózni a fejlettebb osztrák régiókhoz, amihez jelentős külföldi tőke járult hozzá. Ez a modern hitelrendszer kibontakozása után volt lehetséges, amivel a jellemző súlyos tőkehiányt enyhíteni lehetett.

A megfelelő hatósági irányítás (Országos Vízépítési Igazgatóság megalakítása, kultúrmérnöki intézmények) elősegítette a beruházási tervek megfelelő szintű előkészítését, a forrásigények megalapozását.

Napjainkban is az infrastrukturális bővítésekhez és fejlesztésekhez jelentős beruházási tőke szükséges. A pótlólagos EU-támogatások (Strukturális Alap, Kohéziós Alap) és azokhoz kapcsolódó nagy állami programok (Nemzeti Települési Szennyvízelvezető, -kezelő Program, Nemzeti Ivóvízbázisjavító Program) önmagukban nem elégségesek a teljes környezetvédelmi, közegészségügyi, egyéb területfejlesztési szempontú közműberuházások megnyugtató finanszírozására.

Jelenleg a hazai pénzügyi közvetítőrendszer nem tölti be hatékonyan ezt a finanszírozási űrt. Annak ellenére, hogy a bankrendszer külföldi forrásbevonási képességei jelentősek, illetve egy esetleges kötvénykibocsátások potenciális vásárlói köre (magánnyugdíjpénztárak, biztosítók, különböző befektetési alapok) is adottak. Ennek okainak feltárása további vizsgálódást igényel.

Jelenleg az egységes irányító hatóság hiányában a szakmai kontroll és irányítás nem biztosított, ami többek között garanciát jelenthet külső finanszírozó számára a megfelelő és optimális díjképzés tekintetében.

A hosszú távú elkötelezettség, stabilitás mind a tulajdonosi, mind a szervezeti struktúrát tekintve sok esetben hiányzik a víziközműszolgáltatás tekintetében. A megfelelő biztosítékot a finanszírozók számára a koncessziós, valamint a vagyonkezelői jogok szélesebb körű elterjedése szolgálja.

A régmúlt írásos emlékei is arra emlékeztethetnek bennünket, hogy a vállalatoknak, vízműveknek igenis rangja volt a fejlődő Magyarországon, és biztos, stabil finanszírozási lehetőséget jelentettek a hitelintézetek számára.